

De stichter van de Kartuize te Sint-Martens-Lierde (1329-1783)

In de Middeleeuwen, tijden van geloof en ridderschap, kende het kloosterleven in de Lage Landen aan de zee een nooit geëvenaarde bloei. Edellieden en grondeigenaars waren niet enkel edelmoedig tegenover abdijen en kloosters, welke ze met landerijen, tienden en allerlei inkomsten mild begiftigden, in vele gevallen traden zij zelve als stichters op.

De Orde der Kartuizers, in 1084 door de H. Bruno van Keulen gesticht, kreeg pas in het begin van de 14e eeuw in onze gewesten vaste voet. De eerste kartuize in de Nederlanden, te Herne bij Edingen, dagtekent van 't jaar 1314 (1). Deze van Leuven, in 1491 opgericht, sloot de reeks. Op dat ogenblik telde de Kartuizerorde in de Nederlanden twintig kloosters, waaronder één voor vrouwen (2).

De kartuize «St-Martens-Bos» (3), te St-Martens-Lierde, dateert van 't jaar 1329. Ze dankte haar ontstaan aan de vrijgevigheid van Jan Gheyline, inwoner der stad Geraardsbergen. De stichter behoorde tot 'n rijke en zeer in aanzien staande poortersfamilie dezer stad. De Gheyline's bezaten in de omgeving grote grondeigendommen, zoals te St-Martens-Lierde, Schendelbeke en Moerbeke (4). In menige oorkonde uit deze tijd vinden we leden der familie uitdrukkelijk als burgers der stad vermeld. In 'n verkoopakte van 1274 noemt Egidius van Schendelbeke «Nicholaus Gailinc borgois de Gramont» (5). 'n Beëigeningsakte van 1297 (n.s.) vermeldt «Claus Gayline, Jean Gayline, Gerard Gayline» als leenmannen van ridder Raas van Liedekerke, heer van Boelare. Dit stuk hebben ze met hun eigen zegel bevestigd (6).

Van 1269 tot 1445 hebben Gheyline's het ambt van schepen der stad bekleed (7). In deze hoedanigheid ondertekende hogervermelde Niklaas in 1274 (n.s.) 'n pachtakte van het Hof van Lierde (8). De

- (1) LAMALLE, A. Beeltsens et J. Ammonius. *Chronique de la Chartreuse de la Chapelle à Héringes*... blz. 9.
- (2) DU MOUSTIER, *Uit Koor en Kluis*. Zie een korte beschrijving van ieder dezer kartuizen van blz. 129 tot 144.
- (3) Ze kreeg die naam naar de plaats waar ze gebouwd werd. In oorkonden en archiefstukken komt ze voor als: *Silva Sancti Martini* (1330), *le Bos Saint Martin* (1330), *Sente Martinsbossche* (1330), in *Bosco* (1346), *Tsartrousen van den Bossche* (1350), *Ten Bossche* (1356), *la maison de la Forest* (1407), *Bois Saint Martin Lierde* (1416).
- (4) Geraard, heer van Viane, verkocht in 1290 aan Niklaas Gheyline 33 bunder land te Moerbeke. — de PORTEMONT, *Recherches* II, blz. 337.
- (5) Rijksarchief Gent. Fonds Kartuizers. St-Martens-Bos. Oorkonden (verkoop de Portemont) nr. 2742. Orig. vidimus van Jan van den Walle «heere van Morenbrouc». Dateert van 24 December 1447.
- (6) *Inventaire*... I, nr. 3, blz. 6-7.
- (7) zie Lijst der Schepenen van Geraardsbergen 1202-1794, de PORTEMONT *Recherches*... II, blz. 27-64.
- (8) d'HERBOMEZ, *Chartes de l'Abbaye St Martin de Tournai*, T. II, blz. 317-319.

stichter was zonder twijfel familie van Niklaas, want Jan vernoemt hem als een der uitvoerders van zijn testament (9).

Een ander lid der familie, Adriaan, was in 1301 meier van St-Martens-Lierde (10).

Of Gillis, Hannekins en Arnekins Gheilinc, die in de stads- en baljuwrekeningen 1280-1336 van Gent, voorkomen, met de Gheylync's van Geraardsbergen verwant zijn, kunnen we niet bevestigen (11).

Ook Jan Gheylync was burger van Geraardsbergen. Zo betitelde hem de abt van Ninove in een ontlastingsakte van 1292 (12). In zijn testament van 1333 eigende Jan zichzelf deze titel toe (13). Waarschijnlijk is hij het die in 1332 het ambt van meier te Schendelbeke uitoefende (14). Wat best kan, als we aannemen mogen dat zijn vader, ook een Jan, toen reeds overleden was. Ten andere, we weten met zekerheid dat hij te Schendelbeke een versterkt kasteel en een leengoed bezat (15). Evenals Adriaan Gheylync had ook Jan te St-Martens-Lierde eigendommen, en wel op St-Martens-Bos — een wijk van deze gemeente — ten bedrage van dertig bunder (16). Dat hij een der rijkste burgers van Geraardsbergen was, kunnen we bevestigen door zijn testament van 21 September 1333, waarin hij abdijen, kloosters, kerken en pastoors geldelijk begunstigt. Ook had hij een eigen zegel (17) : schild met schuinbalk, bezet met drie kepers, vergezeld in het linker kwartier van een aankijkende leeuwenkop. Randschrift : Sigil. um : Ioh...

Het kon dus niet anders, of de Gheylync's kregen, om de hoge maatschappelijke en politieke stand der familie, niet alleen aanzien, doch tevens invloed aan het hof van de graaf van Vlaanderen.

Jan Gheylync werd raadsman van Lodewijk van Nevers. In deze functie zegelde hij in de tijdspanne 1327-1333 verschillende akten (18). Het ambt van raadsman bracht hem in nauwe vriendschap met de graaf. In de amortisatiebrieven der stichting van St-Martens-Bos vleide de graaf hem met de woorden «onze beminde vriend en raadsman» en «onze trouwe vriend en raadsman» (19). Deze uitlatingen van genegenheid staafde Lodewijk van Nevers met 'n bijzondere at-

(9) Inventaire... I, nr. 15, blz. 14-16.

(10) Inventaire... I, nr. 5, blz. 8.

(11) VUYLSTEKE J. Gentsche Stads- en Baljuwrekeningen 1280-1336, blz. 29.

(12) de PORTEMONT, Recherches... II, blz. 336.

(13) Inventaire... I, nr. 15, blz. 14-16.

(14) Inventaire... I, nr. 10, blz. 11.

(15) VICOMTE GHELLINCK d'ELSEGHEM, Chartes et Documents concernant la Famille van Vaernewyck. T. I, blz. 108-110.

(16) Inventaire... I, nr. 7, blz. 9.

(17) gehecht aan zijn definitief testament 21 Sept. 1333. Inventaire... I, nr. 15, blz. 16.

(18) VICOMTE GHELLINCK d'ELSEGHEM, Chartes et Documents concernant la Famille van Vaernewyck. T. I, blz. 108-110.

(19) Rijksarchief Gent. Fonds Kartuziers St-Martens-Bos. Cartularium, fol. 2 vo. - 3 ro. : «Copie van eener lettre, daerin dat de grave Lodewyc Jan Gheylinghe consent gheeft te stichtene een huus van onser ordene ende daerin dat hy admortizeert 't goet ten Bossche... (16 Dec. 1328); id. fol. 3 ro. : «copie van eener lettre van ottroye ende consente ghegheven by den grave Lodewyc Jhan Gheylinghe te stichtene ons godshuus ter plaetse daert staet». (22 Okt. 1329)

tentie. De graaf strafte Geraardsbergen met 'n zware boete, omwille van hare opstandigheid. Twaalf burgers bleven vrij van deze wraakmaatregel. Jan Gheylinec was een hunner. Bij akte van 29 Mei 1333 ontsloeg Lodewijk van Nevers zijn raadsman en diens gezin van de afgekondigde strafmaatregelen (20).

Het ambt en de eer van grafelijk raadsman vielen Jan Gheylinec heel zeker niet toevallig of onverdiend te beurt. In het graafschap waren er veel edellieden, die maatschappelijk meer dan één trapje hoger stonden. Lodewijk van Nevers moet zonder twijfel getroffen geweest zijn door de bijzondere karakter- en geesteseigenschappen van Jan. Ook in de kerkelijke kringen kwam deze waardering tot uiting. Jan van Florentië, vikaris-generaal van het bisdom Kamerijk, die de toelating tot bouwen van St-Martens-Bos verleende, kenmerkte de stichter als een wijs en taktvol man (21). Aymo, algemeen prior der Kartuizerorde, prees hem ook in die zin (22).

Dit zijn vaststaande feiten. Nochtans hebben vroegere geschiedschrijvers met het werkelijke levensverhaal van de stichter een loopje genomen. Van Waesberghe is er mee begonnen. Deze 17e eeuwse geschiedschrijver vertelt ons dat Jan Gheylinec niets meer was dan een boer, wel niet zonder fortuin. Hij bracht het tot stalmeester bij een edelman aan het grafelijk hof. Hij klom op tot hoger diensten bij zijn meester, bij zover dat hij de dochter van zijn heer ten huwelijk kreeg. Maar het rijke meisje voelde zich met de paardenknecht van haar vader niet vereerd. «Wees gerust, de paardenknecht zal u niet deren», verzekerde haar de paardenkecht de eerste avond. Hij verliet zijn vrouw en zocht de eenzaamheid op. De vele vermaningen, én van familieleden én van de bisschoppen, vermochten niet hem te bewegen het huwelijksleven voort te zetten. Om zijn eigen zaligheid en deze van de zijnen te verzekeren, besloot hij een kartuize te bouwen. Van Waesberghe verklaart deze gegevens te hebben ontleend aan de overlevering der monniken van St-Martens-Bos (23).

Dit verhaal — het lijkt wel 'n legende — komt heel zeker niet overeen met de waarheid. Wou van Waesberghe enkel 'n stukje romantiek neerschrijven? Volgens de Portemont (24) zou hij hier Jan Gheylinec verward hebben met Willem van Duivenvoorde, stichter der kartuize van Geertruidenberg in Nederland, op wie dit verhaal zou toepasselijk zijn.

Zelfs als van Waesberghe zich vergist heeft, dan nog is niet alles opgelost, want de stichter van Geertruidenberg was 'n vertrouwe-

(20) de PORTEMONT, Recherches... I, blz. 254-255. De schrijver geeft hier het stuk in zyn geheel.

(21) Rijksarchief Gent. Fonds Kartuizers St.-Martens-Bos. Cartularium. Fol. 3 vo.: «Copie van eener lettre, waerin dat 's biscops vicaris van Camerycke consenteert ons hier te wonene, gode te dienene ende een kerkhof te hebbene etc. (Juni 1330).

(22) Rijksarchief Gent. Fonds Kartuizers St.-Martens-Bos. Oorkonden. Supplement. Oorkonde 11 Decemb. 1328 (Orig.) Schikkingen getroffen door «Frater Aymo», algemene prior der Orde, tot het stichten van St-Martens-Bos.

(23) van WAESBERGHE, Gerardimontium, Liber Secundus, Caput IV.

(24) de PORTEMONT, Recherches... II, blz. 337.

ling van graaf Willem. Zijn fortuin gold als een der grootste van zijn tijd. Hij bezat de hele streek tussen den Bos en de Moerdijk tot aan de huidige Belgische grens. Ook had hij vele leengoederen in België, Zeeland, Utrecht en Holland (25).

De Portemont steunt in zijn bewering op een nota van Raissius, die van Waesberghe wou verbeteren. Te oordelen naar de stand van Willem van Duivenvoorde, schijnt het gewaagd de nota van Raissius en de bewering van de Portemont te volgen. Wat vermeld verhaal zelf betreft, het kan in geen enkel geval op Jan Gheylinck toegepast worden. 't Is dan ook niet te begrijpen dat Laenen zich door van Waesberghe heeft laten inspireren. Zelfs ging hij verder, want volgens hem was Jan niet alleen stalmeester en later 'n gunsteling van Lodewijk van Nevers, doch ook zijn schoonzoon (26). Dat is louter onzin.

Jan Gheylinck was gehuwd en had kinderen. Toen de graaf in 1333 Jan en zijn gezin van de zware boeten ontsloeg, dan bepaalde hij duidelijk «...il et si hoirs nei de luy et qui naistront de li et de sa femme s'il l'avoit en temps avenir...».

Zijn echtgenote komt niet altijd onder dezelfde naam voor. In het aanhangsel van z'n eerste testament, daterend van 8 Nov. 1332, noemt Jan zijn vrouw «Elisabeth de Goddeide» (27). Lindanus, die het grafschrift der echtelingen van Gaillardus heeft afgeschreven, noemt haar Isabella de Goede (28). In de exoneratielijst der fundaties, opgemaakt bij de afschaffing van St-Martens-Bos (1783) staat er letterlijk : «item un anniversaire pour Jean Gheylinck et sa femme Goddaida» (29). Haar ware naam is dus wel, steunend op betrouwbare stukken : Elisabeth de Goddeide. Vermeld grafschrift van Gaillardus geeft 8 Okt. 1331 als haar sterfdatum aan. Dat kan juist zijn, want we weten, uit het aanhangsel van Jan's testament dat ze op 8 Nov. 1332 reeds overleden was.

Dat de milde schenker in de kartuize af en toe verbleef, is wel aan te nemen. Doch geen enkel bewijsstuk ligt bij de hand om te bevestigen dat de stichter zijn laatste levenstijd zou hebben doorgebracht als kartuizer in zijn eigen stichting.

Het is Raissius die zulks vertelt : «'t Gaat om zo te zeggen alle geloofbaarheid te boven, dat de stichter in eigen persoon, zo in aanzien bij de Belgische vorsten, zijn waardigheid neerlegde en de regel der kartuizers naleefde. De man, die gewoon was om te gaan met de grootsten van het Rijk, kondt ge hier zien als een doodgewoon broeder, die zich in alles trachtte te versterven, die alle soort vernedering zocht : het misprijzen van familie en vrienden, de spotternij van het volk... Ge zoudt opgemerkt hebben hoe deze aristokraat zich onder het juk der gehoorzaamheid gedroeg als 'n lijk, dat niet tegenstribbelt waar ge het ook leggen wilt...» (30).

Jan Gheylinck koos zijn begraafplaats in de kartuize van St-Mar-

(25) SCHOLTENS, Mr. H.J.J., De Kartuizers by Geertruidenberg, blz. 35-36.

(26) LAENEN, Kerkelijk en Godsdienstig Brabant II, blz. 63.

(27) Inventaire... I, nr. 12, blz. 12.

(28) LINDANUS, Tenaemunda, blz. 170.

(29) Rijksarchief Gent, Fonds Kartuizers St-Martens-Bos, Bundel nr. 64.

(30) RAISSIUS, Origines Cartusiarum Belgii, blz. 41.

tens-Lierde, waar zijn echtgenote reeds rustte. Hij wilde op zijn graf een behoorlijk gedenkteken, ten belope van 60 pond parisis (31). Tijdens de plunderingen der geuzen ging dit verloren. De stichter overleed vóór 26 Mei 1335.

Het grafschrift dat Lindanus uit Gaillardus heeft afgeschreven : «Hic jacet Joannes Gheilius : obiit anno 1333. die 16 Septemb. et Isabella de Goede, ejus uxor, obiit anno 1331. 8 octob.», is grotendeels verzonnen, althans de naam van de echtgenote en de overlijdensdatum van Jan. Moest het grafschrift juist zijn, dan zou de stichter zijn definitief testament (21 September 1333) opgemaakt hebben vijf dagen na zijn dood !

'n Kleine witmarmere steen in de vloer van de parochiekerk te St-Martens-Lierde — de vroegere kartuizerkerk — zou, naar veler mening, de plaats aanduiden waar de stichter en zijn echtgenote begraven liggen.

Het openbreken van de vloer kan dit geheim ontsluiten.

EREMBODEGEM.

Valeer Gaubiomme.

BRONNEN.

A. — Onuitgegeven

Rijksarchief Gent. Fonds Kartuziers St-Martens-Bos.

B. — Uitgegeven

— GHELLINCK d'ELSEGHEM, Vicomte de : Chartes et Documents concernant la Famille van Vaernewyck. T. I. (Gand, 1899).

— HERBOMEZ, (Armand d') : Chartes de l'Abbaye St Martin de Tournai. T. II. (Bruxelles, 1901).

— INVENTAIRE des Archives du Château d'Elseghem. Tome I. Le Chartrier des Ghellinck. Audenarde, 1919 (niet in de handel).

— LAENEN, (Dr. J.). Kerkelijk en Godsdienstig Brabant. Dl II (Antwerpen, 1936).

— LAMALLE : A. Beeltsens et J. Ammonius, Chronique de la Chartreuse de la Chapelle à Hérinnes-lez-Enghien, publiée et annotée par Edmond Lamalle S.J. (Louvain, 1932).

— LINDANUS : Teneraemunda (Antverpiae, 1612).

— MOUSTIER, (Benoit du.) Uit Koor en Kluis (Schiebroek, 1937).

— PORTEMONT, (Aug. de) Recherches Historiques sur la Ville de Grammont. Twee delen (Gand, 1870).

— RAISSIUS : Origines Cartusiarum Belgii (Duaci, 1632).

— SCHOLTENS, (Mr. H. J. J.) De Kartuziers bij Geertruidenberg. Overdruk uit «Bossche Bijdragen. Bouwstoffen voor de Geschiedenis van het Bisdóm 's Hertogenbosch. Deel XVIII. Aflevering 1 October 1941.

— VUYLSTEKE, J. : Oorkondenboek der Stad Gent. Gentsche Stads- en Baljuwrekeningen 1280-1336 (Gent, 1900).

— WAESBERGHE, (Joannes van). Gerardimontium. (Bruxellae, 1627).

(31) Inventaire... I, nr. 15, blz. 14-16.